

Prawa człowieka i systemy ich ochrony

Zasady i przesłanki ograniczeń
konstytucyjnych wolności i praw.
Wybrane środki ochrony praw i wolności.

Prawa człowieka i systemy ich ochrony
SNP(Z) II rok, semestr zimowy 2018/2019
Katedra Prawa Konstytucyjnego – mgr Agata Jagna Wróbel

Wolność sumienia i wyznania

Prawo rodziców do zapewnienia dzieciom
wychowania i nauczania zgodnie z własnymi
przekonaniami religijnymi i filozoficznymi

Case study:

Lautsi i inni przeciwko Włochom

Wyrok Wielkiej Izby ETPCz
z dnia 18 marca 2011 roku
(skarga nr 30814/06)

„Ograniczenia w zakresie korzystania z konstytucyjnych wolności i praw mogą być ustanawiane tylko w ustawie i tylko wtedy, gdy są konieczne w demokratycznym państwie dla jego bezpieczeństwa lub porządku publicznego, bądź dla ochrony środowiska, zdrowia, moralności publicznej albo wolności i praw innych osób. Ograniczenia te nie mogą naruszać istoty wolności i praw”.

Art. 31 ust. 3 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 02 kwietnia 1997 roku (Dz. U. z 1997 roku, Nr 78, poz. 483 ze zm.), dalej jako: „**Konstytucja RP**”

Zasady ograniczenia praw i wolności w Konstytucji RP

- ▶ przesłanki formalne (wyłączność ustawy) i materialne (wartości konstytucyjne)
- ▶ zasada proporcjonalności (zakaz nadmiernej ingerencji w konstytucyjne wolności i prawa)
- ▶ zakaz naruszania istoty konstytucyjnych wolności i praw

Zasada wyłączności ustawy – pewne najbardziej istotne kwestie winny być regulowane **tylko w ustawie**

„Tradycyjnie do tzw. materii ustawowych zalicza się określenie statusu jednostki w państwie, a przede wszystkim konkretyzację ograniczeń przysługujących jej wolności oraz praw”.

(Jabłoński M., Jarosz-Żukowska S., Prawa człowieka i systemy ich ochrony. Zarys wykładu, Wrocław 2004, s. 116)

Wymóg zupełności ustawy – szczególnie w regulacjach o charakterze represyjnym (prawo karne, prawo podatkowe)

„(...) w odniesieniu do sfery wolności i praw człowieka, zastrzeżenie wyłącznej ustawowej rangi unormowania ich ograniczeń należy pojmować dosłownie, z wykluczeniem możliwości (...) przekazania kompetencji normodawczej innemu organowi”

Orzeczenie TK z dnia 19 maja 1998 roku (U 5/97)

„Trybunał Konstytucyjny uważa, że w tej specyficznej materii, którą stanowi unormowanie praw i wolności obywatela i człowieka, przewidziane, konieczne lub choćby tylko dozwolone przez konstytucję, unormowanie ustawowe cechować musi zupełność”.

Orzeczenie TK z dnia 11 maja 1999 roku (P 9/98)

Przesłanki materialne (wartości konstytucyjne)

- ▶ bezpieczeństwo
- ▶ porządek publiczny
- ▶ ochrona środowiska
- ▶ ochrona zdrowia
- ▶ ochrona moralności publicznej
- ▶ ochrona wolności i praw innych osób

Zasada proporcjonalności – przyjęcie takiego rozwiązania ustawowego, które nie przekracza pewnego stopnia uciążliwości i nie stanowi, ze względu na swój charakter i skutki, nadmiernej ingerencji

Istotne jest zachowanie **proporcji** pomiędzy zakresem ingerencji a rangą interesu publicznego, podlegającego ochronie.

Kryteria oceny zastosowania zasady proporcjonalności

- ▶ konieczności – czy ingerencja w sferę praw i wolności jest niezbędna?
- ▶ przydatności – czy wprowadzona regulacja może w praktyce doprowadzić do osiągnięcia zamierzonego celu?
- ▶ proporcjonalności *sensu stricto* – czy nałożone ograniczenia (stopień i zakres ingerencji) są proporcjonalne do osiągniętych (lub dopiero w mających nastąpić w przyszłości) korzyści?

Konstytucyjność wprowadzonych ograniczeń

1. czy wprowadzona regulacja ustawodawcza służy i jest konieczna dla ukształtowania ładu prawnego w sferze stosunków własnościowych
2. czy zamierzony przez ustawodawcę cel jest możliwy do osiągnięcia bez naruszenia podstawowych standardów prawnych wyrażających istotę praw których dotyczy
3. czy regulacja jest niezbędna dla ochrony interesu publicznego (powszechnego), z którym jest powiązana
4. czy efekt wprowadzonej regulacji pozostaje w proporcji do ciężarów nakładanych przez nią na obywatela

Wyrok TK z dnia 25 lutego 1999 roku, sygn. K 23/98

Zasada zachowania istoty praw i wolności

Dla określenia istoty każdego prawa i wolności niezbędne jest poszukiwanie:

- ▶ pewnych treści mających podstawowe znaczenie (*rdzeń, jądro*), których ograniczenie byłoby równoznaczne z ich eliminacją
- oraz
- ▶ tzw. elementów dodatkowych (*otoczkę*), ujmowanych i modyfikowanych w różny sposób bez zniszczenia tożsamości danego prawa czy wolności

Ograniczenie wolności i praw w stanach nadzwyczajnych

Art. 233 ust. 1 i 2 Konstytucji RP

1. Ustawa określająca zakres ograniczeń wolności i praw człowieka i obywatela w czasie stanu wojennego i wyjątkowego nie może ograniczać wolności i praw określonych w art. 30 (godność człowieka), art. 34 i art. 36 (obywatelstwo), art. 38 (ochrona życia), art. 39, art. 40 i art. 41 ust. 4 (humanitarne traktowanie), art. 42 (ponoszenie odpowiedzialności karnej), art. 45 (dostęp do sądu), art. 47 (dobra osobiste), art. 53 (sumienie i religia), art. 63 (petycje) oraz art. 48 i art. 72 (rodzina i dziecko).
2. Niedopuszczalne jest ograniczenie wolności i praw człowieka i obywatela wyłącznie z powodu rasy, płci, języka, wyznania lub jego braku, pochodzenia społecznego, urodzenia oraz majątku.

Ograniczenie wolności i praw w stanach nadzwyczajnych

Art. 233 ust. 3 Konstytucji RP

3. Ustawa określająca zakres ograniczeń wolności i praw człowieka i obywatela w stanie klęski żywiołowej może ograniczać wolności i prawa określone w art. 22 (wolność działalności gospodarczej), art. 41 ust. 1, 3 i 5 (wolność osobista), art. 50 (nienaruszalność mieszkania), art. 52 ust. 1 (wolność poruszania się i pobytu na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej), art. 59 ust. 3 (prawo do strajku), art. 64 (prawo własności), art. 65 ust. 1 (wolność pracy), art. 66 ust. 1 (prawo do bezpiecznych i higienicznych warunków pracy) oraz art. 66 ust. 2 (prawo do wypoczynku).

Ochrona praw i wolności jednostki

ogół środków oraz działalność mająca na celu zapewnienie praw i wolności i ich realizację poprzez zabezpieczenie przed ich naruszeniem oraz przeciwdziałanie ich zagrożeniom

Prawo do sądu

Art. 45 Konstytucji RP

1. Każdy ma prawo do **sprawiedliwego i jawnego** rozpatrzenia sprawy **bez nieuzasadnionej zwłoki** przez **właściwy, niezależny, bezstronny i niezawisły sąd**.
2. Wyłączenie jawności rozprawy może nastąpić ze względu na moralność, bezpieczeństwo państwa i porządek publiczny oraz ze względu na ochronę życia prywatnego stron lub inny ważny interes prywatny. Wyrok ogłaszany jest publicznie.

Środki ochrony wolności i praw w Konstytucji RP

Art. 77 Konstytucji RP

1. Każdy ma prawo do wynagrodzenia szkody, jaka została mu wyrządzona przez niezgodne z prawem działanie organu władzy publicznej.
2. Ustawa nie może nikomu zamykać drogi sądowej dochodzenia naruszonych wolności lub praw.

Art. 78 Konstytucji RP

Każda ze stron ma prawo do zaskarżenia orzeczeń i decyzji wydanych w pierwszej instancji. Wyjątki od tej zasady oraz tryb zaskarżania określa ustawa.

Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii

Skarga konstytucyjna

Art. 79 Konstytucji RP

1. Każdy, czyje **konstytucyjne wolności lub prawa zostały naruszone**, ma prawo, na zasadach określonych w ustawie, wnieść skargę do Trybunału Konstytucyjnego w sprawie **zgodności z Konstytucją ustawy lub innego aktu normatywnego**, na podstawie którego sąd lub organ administracji publicznej orzekł ostatecznie o jego **wolnościach lub prawach albo o jego obowiązkach określonych w Konstytucji**.
2. Przepis ust. 1 **nie dotyczy** praw określonych w art. 56 (prawo azylu).

Prawo do wystąpienia ze skargą konstytucyjną przysługuje każdemu, czyje konstytucyjne wolności lub prawa zostały naruszone.

Przedmiot skargi: **wyłącznie akt normatywny** (ustawa, rozporządzenie itd.). Trybunał Konstytucyjny odmawia nadania biegu skargom konstytucyjnym kierowanym wyłącznie na określone orzeczenie sądu czy organu administracji. W skardze konstytucyjnej można kwestionować wyłącznie regulację prawną, która była podstawą takiego orzeczenia.

Szczegółowe uregulowania: ustawa z dnia 30 listopada 2016 roku o organizacji i trybie postępowania przed Trybunałem Konstytucyjnym (Dz. U. z 2016 roku, poz. 2072)

Wymogi formalne

- ▶ **wyczerpanie drogi prawnej:** skarżący wykorzystał już wszystkie przysługujące mu w ramach postępowania sądowego lub administracyjnego środki zaskarżenia lub środki odwoławcze
- ▶ **termin:** 3 miesiące od dnia doręczenia skarżącemu prawomocnego wyroku, ostatecznej decyzji lub innego ostatecznego rozstrzygnięcia (nie wlicza się do tego okresu czasu postępowania o ustanowienie pełnomocnika z urzędu celem sporządzenia skargi konstytucyjnej)
- ▶ **przymus adwokacko-radcowski:** skargę konstytucyjną może dla skarżącego sporządzić wyłącznie adwokat lub radca prawny (wyjątek: samodzielnie we własnej sprawie sędzia, prokurator, notariusz, profesor lub doktor habilitowany nauk prawnych); skarżący ma prawo zwrócić się do sądu o ustanowienie dla niego adwokata lub radcy prawnego z urzędu
- ▶ **opłata od skargi konstytucyjnej:** brak

trybunal.gov.pl

Wniosek do Rzecznika Praw Obywatelskich

Art. 80 Konstytucji RP

Każdy ma prawo wystąpienia, na zasadach określonych w ustawie, do Rzecznika Praw Obywatelskich z wnioskiem o pomoc w ochronie swoich wolności lub praw naruszonych przez organy władzy publicznej.

Art. 208 Konstytucji RP

1. Rzecznik Praw Obywatelskich stoi na straży wolności i praw człowieka i obywatela określonych w Konstytucji oraz w innych aktach normatywnych.
2. Zakres i sposób działania Rzecznika Praw Obywatelskich określa ustawa.

Szczegółowe uregulowania: ustawa o Rzeczniku Praw Obywatelskich z dnia 15 lipca 1987 roku (t.j. Dz. U. z 2018 roku, poz. 2179)

Art. 209 Konstytucji RP

1. Rzecznik Praw Obywatelskich jest powoływany **przez Sejm za zgodą Senatu, na 5 lat.**
2. Rzecznik Praw Obywatelskich **nie może** zajmować innego stanowiska, z wyjątkiem stanowiska profesora szkoły wyższej ani wykonywać innych zajęć zawodowych.
3. Rzecznik Praw Obywatelskich **nie może** należeć do partii politycznej, związku zawodowego ani prowadzić działalności publicznej nie dającej się pogodzić z godnością jego urzędu.

Działalność Rzecznika Praw Obywatelskich

- ▶ bada, czy na skutek działania lub zaniechania organów, organizacji lub instytucji, obowiązanych do przestrzegania i realizacji wolności i praw człowieka i obywatela, nie nastąpiło naruszenie prawa, a także zasad współżycia społecznego i sprawiedliwości społecznej;
- ▶ działa na podstawie wniosków (wniosek jest wolny od opłat i nie wymaga szczególnej formy) lub z urzędu;
- ▶ wnioski do Trybunału Konstytucyjnego o stwierdzenie niezgodności aktów normatywnych z przepisami wyższego rzędu lub Konstytucją; może przystąpić do postępowania przed Trybunałem wszczętego w wyniku złożenia skargi konstytucyjnej;
- ▶ skargi kasacyjne od prawomocnych orzeczeń sądów niższych instancji do Sądu Najwyższego; może przystąpić do postępowań przed sądami powszechnymi;
- ▶ skargi kasacyjne do Naczelnego Sądu Administracyjnego, skargi do wojewódzkich sądów administracyjnych; może przystąpić do postępowań przed sądami administracyjnymi;
- ▶ wystąpienia problemowe do właściwych organów.

Prawo do petycji, skarg i wniosków

Art. 63 Konstytucji RP

Każdy ma prawo składać petycje, wnioski i skargi w interesie publicznym, własnym lub innej osoby za jej zgodą do organów władzy publicznej oraz do organizacji i instytucji społecznych w związku z wykonywanymi przez nie zadaniami zleconymi z zakresu administracji publicznej. Tryb rozpatrywania petycji, wniosków i skarg określa ustawa.

Skarga indywidualna do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka (dalej jako: „ETPC” lub „Trybunał”)

Trybunał rozpoznaje skargi osób indywidualnych, grup osób i organizacji międzynarodowych (tzw. **skargi indywidualne**) oraz Państw-Stron Konwencji (tzw. **skargi międzypaństwowe**), dotyczące zarzutów naruszenia praw i wolności zagwarantowanych w Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności, sporządzonej w Rzymie dnia 04 listopada 1950 roku (Dz. U. z 1993 roku, Nr 61, poz. 284; dalej jako: „**EKPC**”). Naruszenie prawa gwarantowanego przez EKPC musi mieć miejsce po wejściu w życie EKPC w Państwie-Stronie (Polska: 01 maja 1993 roku).

Artykuł 34 EKPC

Skargi indywidualne

Trybunał może przyjmować skargi każdej osoby, organizacji pozarządowej lub grupy jednostek, która uważa, że stała się ofiarą naruszenia przez jedną z Wysokich Układających się Stron praw zawartych w niniejszej konwencji lub jej protokołach. Wysokie Układające się Strony zobowiązują się nie przeszkadzać w żaden sposób skutecznemu wykonywaniu tego prawa.

Artykuł 35 EKPC

Wymogi dopuszczalności

1. Trybunał może rozpatrywać sprawę dopiero **po wyczerpaniu wszystkich środków odwoławczych**, przewidzianych prawem wewnętrznym, zgodnie z powszechnie uznanymi zasadami prawa międzynarodowego, i jeśli sprawa została wniesiona w ciągu **sześciu miesięcy od daty podjęcia ostatecznej decyzji**.
2. Trybunał **nie rozpatruje** żadnej skargi wniesionej w trybie artykułu 34, która:
 - a) jest **anonimowa** lub
 - b) jest co do istoty **identyczna** ze sprawą już rozpatrzoną przez Trybunał lub ze sprawą, która została poddana innej międzynarodowej procedurze dochodzenia lub rozstrzygnięcia, i jeśli skarga nie zawiera nowych, istotnych informacji.

Artykuł 35 EKPC

Wymogi dopuszczalności

3. Trybunał uznaje za **niedopuszczalną** każdą skargę indywidualną wniesioną w trybie artykułu 34, jeśli uważa, że:
 - a) skarga **nie daje się pogodzić** z postanowieniami niniejszej konwencji lub jej protokołów, jest w sposób **oczywisty nieuzasadniona** lub stanowi **nadużycie prawa do skargi**; lub
 - b) skarżący **nie doznał znaczącego uszczerbku**, chyba że poszanowanie praw człowieka w rozumieniu niniejszej konwencji i jej protokołów wymaga rozpatrzenia przedmiotu skargi oraz pod warunkiem, że żadna sprawa, która nie została należycie rozpatrzona przez sąd krajowy, nie może być odrzucona na tej podstawie.
4. Trybunał odrzuca każdą skargę, którą uzna za niedopuszczalną w myśl niniejszego artykułu. Trybunał może tak zdecydować w każdej fazie postępowania.

Wykonywanie wyroków ETPC przez Państwo-Stronę

- ▶ **środki indywidualne** – wypłacenie skarżącemu stosownej kwoty pieniężnej zasądzonej tytułem zadośćuczynienia oraz usunięcie stanu naruszenia
- ▶ **środki generalne** – trwałe usunięcie przyczyn naruszenia Konwencji (np. poprzez zmianę prawa lub praktyki w określonej dziedzinie)

Literatura:

Podstawowa:

- Banaszak B., *Prawo konstytucyjne*, Warszawa 2017,
- Garlicki L., *Polskie prawo konstytucyjne. Zarys wykładu*, Warszawa 2018,
- Jabłoński M., Jarosz-Żukowska S., *Prawa człowieka i systemy ich ochrony. Zarys wykładu*, Wrocław 2010.

Uzupełniająca:

- Banaszak B., Preisner A. (red.), *Prawa i wolności obywatelskie w Konstytucji RP*, Warszawa 2002,
- Banaszak B., Bisztyga A., Complak K., Jabłoński M., Wieruszewski R., Wójtowicz K., *System ochrony praw człowieka*, Zakamycze 2005,
- Bolechów B., Florczak A., *Prawa i wolności I i II generacji*, Toruń 2006,
- Hołda J., Hołda Z., Ostrowska D., Rybczyńska J.A., *Prawa człowieka. Zarys wykładu*, Warszawa 2014,
- Jabłoński M. (red.), *Realizacja i ochrona konstytucyjnych praw i wolności jednostki w polskim porządku prawnym*, Wrocław 2014,
- Jabłoński M. (red.), *Wolności i prawa jednostki w Konstytucji RP. Tom I. Idee i zasady przewodnie konstytucyjnej regulacji wolności i praw jednostki w RP*, Warszawa 2010,
- Nowicki M. A., *Wokół Konwencji Europejskiej: komentarz do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka*, Warszawa 2017,
- Zubik M. (red.), *Konstytucja III RP w tezach orzeczniczych Trybunału Konstytucyjnego i wybranych sądów*, Warszawa 2008.